

FAN, TA'LIM VA AMALIYOT INTEGRATSIYASI

ISSN: 2181-1776(E) | SJIF 2023: 6.907

Tohirova Mohigul
Umir qizi

Sh.Rashidov nomidagi SamDU doktoranti

YANGI O'ZBEKISTONDA KO'RISHDA NUQSONI BOR SHAXSLARNING HUQUQIY MAQOMI

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada ko'rishda nuqsoni bor shaxslarning xalqaro va milliy huquq tizmidagi huquqiy maqomi, ijtimoiy hayotning barcha jabhalarida ularning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ifoda etuvchi, xalqaro darajadagi normativ-huquqiy me'yorlarning konseptual ahamiyati borasida so'z boradi. Jumladan, BMT tomonidan chiqarilgan xalqaro darajadagi hujjatlarning nogironligi bor shaxslar hayotidagi ijobiy ta'siri atroflicha tahlil etilgan. Ma'lumki, milliy qonunchilik tizimi va xalqaro darajadagi huquqiy me'yoriy hujjatlar nogironligi bor shaxslarning sog'lom jamiyat muhitiga integratsiyalashuviga ko'maklashishga doir bir qator islohotlarni amalga oshirib kelmoqda. Qo'shimcha ehtiyojli bolalar va yoshlar ta'limining xalqaro standartlarga qanchalik darajada muvofiqligi maqolamizning mazmunini tashkil etadi. Shuningdek maqolada, ko'rishda nuqsoni bor shaxslar ta'limi turlari mavjud huquqiy asoslarga ko'ra atroflicha tahlil qilingan.

Tayanch tushunchalar: Nogironlar bor shaxslar, ko'rishda nuqsoni bor shaxslar, ko'zi ojizlar jamiyati, zaif ko'ruvchi bolalar uchun ixtisoslashtirilgan maktab-internatlari, qo'shimcha ehtiyojli shaxslar, davlat, ta'lim olish, "Nurli maskan" ixtisoslashtirilgan maktab internatlari,

Inson qadrini ulug'lash, uning huquq va manfaatlarini har tomonlama himoya qilish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi sanaladi. Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev tomonidan ilgari surilayotgan "Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi"ning 1-yo'nalishi – "erkin fuqorolik jamiyatini rivojlantirish va inson qadrini yuksaltirish

orqali xalqparvar barpo etish”¹ deb nomlanganligining o‘zi gapimizni tasdiqlaydi. Erkin fuqorolik jamiyatini rivojlantirishning asosiy shartlaridan biri bu jamiyatdagi turli xil toifa shaxslarning huquqiy maqomini demokratik tamoyillarga mos ravishda belgilash va kafolatlashdir. Shuning uchun ham ko‘rishda nuqsoni bor shaxslar huquqlarini himoya qilish, ularning jamiyatga integratsiyasini ta‘minlash dolzarb masala sifatida qaralmoqda.

O‘zbekistonda 2022-yil holatiga ko‘ra rasman 845,3 ming kishi nogironligi bo‘lgan shaxslar deb tan olinadi. Bu umumiy aholining 2,3% ni tashkil etadi. Shu jumladan 100 mingdan ortiq 16 yoshgacha nogironligi bo‘lgan bolalar istiqomat qilmoqda. Ko‘zi ojizlar jamiyatining adliya vazirligiga taqdim etgan ma‘lumotlariga ko‘ra “respublika bo‘yicha 66 mingdan ziyod ko‘zi ojiz shaxslar va ular ta‘lim olishi uchun mo‘ljallangan 14 ta maktab-internati mavjud”².

13-noyabr Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti qarori bilan butun dunyoda xalqaro ko‘zi ojizlar kuni sifatida nishonlanadi. Shu kuni O‘zbekiston ko‘zi ojizlarlar jamiyati ko‘rish qobiliyatini yo‘qotgan va to‘laqonli hayot kechirishga qodir bo‘lmagan insonlarning muammolariga jamoatchilik e‘tiborini jalb qilishni istaydi.

Dunyoning ko‘plab mamlakatlarida shu kuni jamiyatning e‘tiborini ko‘zi ojiz va zaif ko‘radigan insonlarga jalb qilish, shuningdek, ushbu insonlarning jamiyat hayotida har tomonlama ishtirok etishlari uchun shart-sharoitlar yaratish, ularning kasb va bilim olishlari uchun imkoniyatlarini kengaytirish, ularga boshqa fuqarolar bilan teng sharoitlar yaratish maqsadida turli tadbirlar o‘tkaziladi.

O‘zbekistonda Ko‘zi Ojizlar Jamiyati ko‘rish qobiliyati cheklangan insonlarga ularning huquq va manfaatlarini himoya qilish, ijtimoiy jihatdan qo‘llab-quvvatlash, reabilitatsiya qilishga ko‘maklashadi, shuningdek jamiyat a‘zolarining ijtimoiy integratsiyasini qo‘llab-quvvatlashga yordam beradi.

“Bizning jamiyatimiz faoliyat yuritmoqda va mamlakatimizning mehr-shafqatli fuqarolari tufayligina ko‘rish qobiliyatini yo‘qotib, qiyin hayot sharoitida qolgan insonlarga yordam qo‘lini cho‘zadi. Bizning hozirgi oson bo‘lmagan, moddiy ko‘mak va g‘amxo‘rlikka muhtoj odamlar soni kundan-kunga ko‘payib borayotgan bir vaqtda o‘zgalarning muammolari, g‘am-tashvishlarini o‘zinikidek qabul qiladigan odamni topish juda mushkul, ammo shunisi ajoyibki, bunday insonlar hali ham oramizda topiladi! Bizlarga tashkilotlar, kompaniyalar va oddiy mehribon insonlar yordam bermoqdalar”³ deb ta‘kidlaydi M.Yadgarov.

Qonunchilik palatasi tomonidan 2020-yil 22-iyulda qabul qilingan Senat tomonidan 2020-yil 11-sentabrda “Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuni senatorlar tomonidan ma‘qullandi.

Ushbu qonun BMTning Nogironlar huquqlari to‘g‘risidagi Konvensiyasining xalqaro standartlari va talablarini, shuningdek, “nogiron” so‘zi o‘rniga “nogironligi bo‘lgan shaxs” atamasidan foydalanishni nazarda tutuvchi “Nogironligi bo‘lgan

¹ SH.M.Mirziyoyev “Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi” O‘zbekiston nashriyoti. Toshkent-2022. 9-bet

² “Yangi O‘zbekiston” gazetasi Ijtimoiy hayot. 4-sahifa. 10.12.2020.

³ “Mahalla” gazetasi. Ijtimoiy himoya. 2-sahifa. 14.11.2020

shaxslar huquqlari to'g'risida"gi Qonun mamlakatimizning yuqoridagi toifaga mansub vakillarining huquq va manfaatlarini ifodalashga xizmat qiladi⁴.

"Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida"gi Qonunning qabul qilinishi, hozirda amalda bo'lgan qonun hujjatlariga solishtirganda bu toifa hamyurtlarimizga qator yangi imtiyozlardan foydalanish imkonini yaratmoqda.

Qonunga binoan tibbiy tekshiruv komissiyalari faoliyati takomillashdi, muroj aat qiluvchi 10 kalendar kunida xulosani olmoqda. Tibbiy tekshiruvlar bepul amalga oshirmoqda. Nogironligi bo'lgan shaxslar ambulator va statsionar rejimida imtiyozli davolanmoqda.

Nogironligi bo'lgan shaxslar uchun binolarga kirib-chiqish uchun maxsus yo'lakchalar, panduslar, jamoat transportida maxsus o'rindiqlar, tushib-chiqish uchun bekatlarda ularga sharoitlar yaratilmoqda. Ular uchun ta'lim olishning barcha bosqichlarida qulayliklar yaratilmoqda. Kasb-hunarga o'rgatish, kollej va texnikumlarda ta'lim olishlari davlat hisobidan ta'minlanmoqda. Oliy ta'limda jami kontingentning 2 foizi miqdorida davlat grantlari ajratildi.

Mahalliy hokimliklar nogironligi bo'lgan shaxslar uy-joy sharoitini yaxshilashga mas'ul bo'ladi. Nikoh tuzish va oila qurish, bolalarni farzandlikka olish, bolalarni tarbiyalashga doir majburiyatlarni bajarishi chog'ida yordam olish, shu jumladan uyida va yashash joyida xizmatlar ko'rsatilishi huquqi ta'minlandi.

Mahalliy davlat hokimiyati organlari nogironligi bo'lgan shaxslarga mahalliy byudjet mablag'lari hisobidan qo'shimcha ijtimoiy kafolatlar belgilash huquqiga ega.

Umumiy qilib aytganda, davlat nogironligi bo'lgan bolalarni, jumladan ko'rish qobiliyatidan mahrum bo'lgan bolalarni parvarishlayotgan oilalarga moddiy, maslahatga oid va boshqacha tarzda yordam beradi hamda ularni qo'llab-quvvatlaydi.

Bundan tashqari, 2021-yil 7-iyun Nogironlar huquqlari to'g'risidagi Konvensiya (Nyu-York, 2006-yil 13-dekabr) ratifikatsiya qilindi. 2021-yil 28-iyulda BMTning Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiyasi O'zbekiston Respublikasi uchun kuchga kirdi.

Ushbu konvensiyani bugungi kunda 184 ta davlat ratifikatsiya qilgan. Konvensiya 50 moddadan iborat bo'lib, unda nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari va asosiy erkinliklari, jumladan ularning yashash, fuqarolik, huquqiy himoyalash, ta'lim olish, salomatliklarini saqlash, boshqalar bilan teng ravishda mehnat qilish, bo'sh vaqtni o'tkazish, dam olish va sport bilan shug'ullanish, yetarlicha turmush sharoitiga ega bo'lish va ijtimoiy yordam huquqlari e'tirof etilgan va ularni amalga oshirishning huquqiy kafolatlari belgilangan.

Konvensiyada ishtirok etish milliy qonunchilikni va nogironligi bo'lgan shaxslarni ijtimoiy himoya qilish tizimini takomillashtirishga hamda ularni xalqaro norma va standartlarga muvofiqlashtirishga xizmat qiladi.

Konvensiya qoidalariga rioya etilishi va ishtirok etuvchi davlatlarning majburiyatlarining bajarilishini muvofiqlashtirish va buning monitoringini amalga oshirish maqsadida BMTning Nogironlar huquqlari bo'yicha qo'mitasi tashkil etilgan.

O'zbekistonda ham 2017-yilda F-5006-sonli prezident farmoyishi bilan, nogironligi bo'lgan shaxslarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash tizimini tubdan

⁴ Lex.uz. "Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risidagi" O'zbekiston Respublikasining Qonun. 16.01.2021

takomillashtirishga qaratilgan takliflarni tayyorlash bo'yicha komissiya tashkil etilgan. Ushbu komissiya tashabbusi bilan Prezidentning "Nogironligi bo'lgan shaxslarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5270-sonli farmoni va 2020 yilda "Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida"gi O'RQ-641-sonli qonuni qabul qilingan.

Ilm-fan sohasida ham nogironligi bo'lgan shaxslarga har tomonlama qulayliklar yaratish maqsadida qator ilmiy ishlar, startaplar, innovatsiyalar olib borilmoqda. "Inson qadrini ulug'lash va faol mahalla yili" doirasida "Inson qadri uchun" tamoyili doirasida ko'zi ojiz va ko'rishda nuqsoni bo'lgan shaxslarning jamiyatdagi o'rnini mustahkamlash yuzasidan zarur chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. 2022-yil 18-aprelda "Ko'zi ojiz va zaif ko'ruvchi bolalar uchun ixtisoslashtirilgan maktab-internatlarda ta'lim berish sifatini oshirish hamda ular faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-209-son qarorining qabul qilinishi bunga yaqqol misol bo'ladi.

Ushbu qonunga binoan hududlarda "Nurli maskan" ixtisoslashtirilgan maktab internatlari tashkil etiladi va Xalq ta'limi vazirligining ko'zi ojiz va zaif ko'ruvchi bolalar uchun ixtisoslashtirilgan maktab-internatlari Ichki ishlar vazirligiga birlashtiriladi. Endilikda ko'zi ojiz va zaif ko'ruvchi bolalar uchun belgilangan viloyat va respublika fan olimpiadalari bitiruvchi sinflar o'quvchilari uchun alohida tashkil etiladi.

Yuqorida keltirilgan fikr va mulohazalar asosida ko'rishda nuqsoni bor shaxslar huquqiy maqomini mustahkamlash borasida dunyoning barcha davlatlarida, jumladan O'zbekistonda ham qator ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar amalga oshirilmoqda degan xulosaga kelishimiz o'rinli bo'ladi. Butun dunyo tajribasi shuni ko'rsatmoqdaki ko'rishda nuqsoni bor shaxslar ijtimoiylashuvining asosiy psixologik omili bu ularni maxsus va inklyuziv ta'lim bilan qamrab olishdir.

Ta'kidlash joizki, ko'rishda nuqsoni bor shaxslarni ta'lim jarayoniga keng jalb qilish, ularga sifatli ta'lim berish murakkab vazifa hisoblanadi. Birgina misol, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 41-moddasiga muvofiq har bir kishi ta'lim olish huquqini amalga oshirishi va davlat o'rta maxsus ta'limni bepul kafolatlashi kerak. Biroq, o'rta maktabga kirish imkoniyati nogironligi bo'lmagan kishilar uchun 99,8 foizni tashkil etsa ham, nogironligi bor kishilar uchun bu ko'rsatqich 84 foizni tashkil etadi. Shuning uchun ham nogironligi bor shaxslarni ta'lim jarayoni bilan qamrab olishga katta e'tibor qaratilmoqda.

Shu o'rinda maxsus maktablarda pedagogik jarayonning samaradorligini ta'minlash uchun quyidagilarni amalga oshirish kerak deb hisoblaymiz.

ko'rishda nuqsoni bor bolalar ota-onalarining ta'lim tizimiga munosabatini o'rganish;

ko'rishda nuqsoni bor shaxslar ijtimoiylashuvida oila institutining ahamiyati inobatga olgan holda muntazam ravishda ularning oila a'zolari bilan suhbatlar olib borish;

ko'rishda nuqsoni bo'lgan yoshlarning madaniy integratsiyalashuvini ta'minlashga qaratilgan uslubiy yondashuvlarni ishlab chiqish va sinovdan o'tkazish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1.Lex.uz. “Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to‘g‘risidagi” O‘zbekiston Respublikasining Qonun.
- 2.SH.M.Mirziyoyev “Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi” O‘zbekiston nashriyoti. Toshkent-2022. 9-bet
- 3.“Yangi O‘zbekiston” gazetasi. Ijtimoiy hayot.
- 4.“Mahalla” gazetasi. Ijtimoiy himoya.
- 5.N.Z.Abidova. Maxsus psixologiya (Tiflopsixologiya). (Darslik). - «Barkaraol fayz media», Toshkent - 2017.